

našnjim spoznajama prije 400 000 godina p.n.e. čovjek je poznao vatru, prije 50 000 godina izrađivao alatke od kosti, prije 35 000 godina p.n.e. proizvodio nakite, prije 8000 godina proizvodio alate za žetvu poljoprivrednih proizvoda, kamene mlinove, prije 5000 godina p.n.e. proizvodio polirane alate, bušilice itd. (Trakija, Sirija, Anatolija), prije 4 500 godina proizvodio olovo i bakar (Balkan) itd. sve do najnovijih proizvoda mikroprocesora i osobnih računala, ali i katastrofa u atomskim centralama.

Autorica na jednostavan, ali konkretan način pokazuje povezanost tehnike i društva tijekom povijesti, iako mnogi tehnički izumi nisu imali jednako velike utjecaje na društvo. Do danas se bilježi oko 2000 izuma (prema Englezu Samuel Lilliyu). U razdoblju od 5500 godina p.n.e. do oko 1000 godina p.n.e. broj pronalazaka i naprava je veoma malobrojan. Od tada, pa do 1000 godine naše ere taj se broj povećava. Značajnije povećanje bilježi se do 1700 godine, a od tada (industrijska revolucija) ima eksponencijalni rast. U drugoj krivulji prikazan je relativni postotni rast izuma. Osim razdoblja industrijske revolucije najviše se bilježi u starom vijeku, Grčkoj i Rimu i kasnom srednjem vijeku. U nekim razdobljima nije bilo nikakvih tehničkih izuma. Primjerice, u razdoblju 3000.–2500. p.n.e., zatim u ranom srednjem vijeku.

Jedino čovjek proizvodi i dalje razvija tehniku s kojom je u najneposrednijem i nerazdvojjivom odnosu. Zato se ljudska povijest teško može promatrati odvojeno od povijesti tehnike i obrnuto, na što ukazuju i mnogi drugi autori (Gehlen, Habermas itd.) Iako su neke inovacije karakteristične za pojedina razdoblja, potrebne su i neke političke i socijalne pretpostavke za njihovo povećavanje. Pozivajući se na povjesničara tehnike R. A. Buchnana, autorica navodi i sljedeće: jaka država – centralni autoritet koji osigurava sigurnost i mir; urbanizacija – gradovi su trgovačka središta, upravna, kulturna itd.;

specijalizacija u obrtu tj. postojanje izvjesne slike društvenog i individualnog blagostanja; raspolaganje kapitalom – pretpostavka za ulaganja; transportne mogućnosti – sirovine i robe se prevoze u udaljene krajeve; uvođenje tehnike i znanosti u društvo – zatvoreno društvo ne slijedi inovacijske tijekove; predodžba napretka – usmjerenost vizija o životu i društvu na budućnost.

Knjiga *400 000 godina povijesti tehnike* nije samo pregled tehničkih izuma i inovacija u pojedinim razdobljima ljudske povijesti, nego ima i poticajnu ulogu u modernom razmišljanju o razvoju i budućnosti, što je veoma aktualno i za hrvatsko društvo. Bez spremnosti za primjenu vlastitih inovacija (koliko god one bile i skromne) i otvorenosti za vanjske inovacije, društvo se potencijalno zatvara i tehnološki stari. Tamo gdje se ukorijeni **tehnološka starost**, ne može se očekivati niti **demografska mladost**. Koliko je god demografska obnova važna za napredak, tehnološka obnova je njezina pretpostavka jer dinamizira uvjete života i potiče razvoj.

Ivan Cifrić

100 WÖRTER DES JAHRHUNDERTS

Suhrkamp, Frankfurt, 199, 351 str.

S tridesetak slova u latiničnom pismu tvore se desetine i stotine tisuća riječi različitog značenja, koje čovjeku služe u komunikaciji na različitim razinama općenitosti i sadržajnosti. Veoma često i s malo riječi možemo izraziti pravo misaono bogatstvo. Ta sposobnost ljudskog mozga da povezivanjem nekolicine riječi stvara kompleksne latentne strukture značenja, konstrukcije ideja, itd., na što svakako utječe i iskustvo, osobito je važna u znanstvenom diskursu.

U objavljivanju znanstvenih, stručnih, preglednih itd. radova postalo je već uobičajeno sažetkom rekapitulirati osnovni

sadržaj rada tako da čitatelj i prije čitanja cijeloga teksta dobiva uvid o čemu se radi. To je na neki način i nužno jer se tako mogu u skraćanoj varijanti prezentirati radovi u drugim i sličnim medijima. Međutim, pored sažetka navodi se nekoliko »ključnih riječi« koje daju pojmovnu arhitekturu rada. Pored toga, zahvaljujući razvoju elektronskih medija veoma se lako i brzo može u tim medijima pretraživati baze podataka o napisanim radovima o nekom problemu.

Jednako tako u mnogim prilikama, a osobito u svakodnevnoj komunikaciji, na nečije pitanje kakav je tko ili kako netko ili nešto izgleda itd., s nekoliko karakterističnih riječi dademo, ako ne neposredno potpun opis, onda osnovne naznake koje omogućavaju asocijaciju sugovornika i upotpunjavanje odgovora na postavljeno pitanje.

Da se skupinom izabranih riječi može opisati jedno stoljeće, pokazao je Jacques Attali napisavši *Rječnik za 21. stoljeće* (vidi prikaz R. Kalanja u broj 3/1998) sa 458 riječi za koje smatra da će biti relevantne i najvažnije u upotrebi. Odabir skupine riječi tako predstavlja *apriori* ili *aposteriori* svojevrsnu viziju idućeg stoljeća.

Nedavno se pojavila knjiga u kojoj je predstavljeno samo stotinu riječi, odnosno pojmova dvadesetoga stoljeća. Ne radi se o stotinu najvažnijih riječi (pojmova) dvadesetoga stoljeća, nego o stotinu **značajnih** riječi u njemačkoj jezičnoj uporabi, bez obzira što su mnoge od njih nastale u nekom drugom jezičnom području i prostoru i prihvaćaju ih mnogi drugi jezici (primjerice, *doping*, *camping*, *jeans*, *star*, *image*, itd). Iako je riječ, dakle o jezičnom ograničenju, izbor pojmova može poslužiti kao orijentacijska interpretativna konstrukcija jednog pogleda na dvadeseto stoljeće, što ga prezentiraju izbornici pojmova.

Svaki pojam predstavljen je na nekoliko stranica teksta, i to tako da je za svaku riječ najprije navedeno njezino enciklo-

pedijsko određenje do desetak redaka preuzeto iz *Enciklopedije u 24 knjige* (F. A. Brockhaus: *Die Enzyklopädie in vierundzwanzig Bänden*, dvadeseto prerađeno i aktualizirano izdanje 1996–1999.). Potom slijedi autorski tekst. Tekstovi su posebno napisani za ovu priliku, pa je tih stotinu riječi pisalo stotinu autora — svaki po jednu riječ, odnosno pojam. Tako je knjigu zapravo napisalo stotinu autora.

Pojmove je odabrao sedmeročlani žiri sastavljen od prominentnih osoba iz publicistike, literature i televizije: Friedrich Dieckmann, Hans Helmut Hillrichs, Walter Jens, Friedrich Küppersbusch, Sigrid Löffler, Peter von Matt i Johannes Willms. Poticaj za ovaj projekt došao je od uredništva *3sat-Kulturzeit*. Od 23. studenoga 1998. godine dva puta tjedno se uz kratki film govori o pojedinim pojmovima, a tiskane su u *Süddeutsche Zeitung* i emitirane u *DeutschlandRadio Berlin*.

U metodološkom pogledu izbor riječi te kao je u dva kruga, pa je od početnih 830 riječi u konačnici izbor ograničen na 100 riječi o kojima su napisani prilozi.

Bez obzira na činjenicu što se radi o značajnim riječima u njemačkoj jezičnoj uporabi, knjiga je dvostruko zanimljiva. Prvo, u njoj su opisani pojmovi koji ne pripadaju samo njemačkoj jezičnoj uporabi ili njemačkoj kulturi uopće, nego se koriste u mnogim jezicima. Većina tih pojmova u različitim jezicima imaju drugačije nazive tj. riječi — drugačije napisane i izgovorene (primjerice, *Flugzeug* — avion, *Weltkrieg* — svjetski rat, *Selbstverwirklichung* — samoostvarenje itd.), a neke se univerzalno koriste (primjerice, *apartheid*, *aids*, *jeans*, *design*, *doping*, *mafia* itd.) Opisani pojmovi u uporabi su u znanosti, politici, svakodnevići itd., u modernom društvu, poglavito dvadesetoga stoljeća. Većinu od ovih stotinu riječi može svaki srednje obrazovan čovjek u razumjeti, jer imaju internacionalno značenje.

Druga zanimljivost knjige je u tome što se opis pojmova može koristiti kao dobar

izvor obavijesti o nastanku samog pojma i njegovom (više)značenju. Primjerice »bikini« ima barem dva značenja: naziv za dvodijelni kupaći kostim i otok (atol) Bikini (6 km²) u Maršalskom otočju na kojemu su provedeni američki nuklearni eksperimenti 1946.–1958.

Zanimljivo bi bilo preciznije analizirati kakvo viđenje dvadesetoga stoljeća je prikazano ovom pojmovnom strukturom. Međutim, iz navedenih pojmova dadu se konstruirati neke skupine pojmova koje zajedno ukazuju na jedno shvaćanje dvadesetoga stoljeća. Za ovu knjigu, odnosno izbornike, možemo također reći da su pojmovima ponudili opis za jedan pogled na 20. stoljeće. Da su bili neki drugi izbornici ili neki pojedinac, vjerojatno bi ova struktura bila drugačija. Sedam izbornika uvrstili su jednostavno značajne riječi u njemačkom jezičnom području, a o tome zašto su neke značajne a neke nisu, pa nisu niti uvrštene, teško je reći. Isto tako u sličnim situacijama možemo apriorno poći od nekog koncepta, pa sukladno njemu napraviti popis pojmova koji ga najbolje opisuju, a možemo empirijski utvrditi skupinu pojmova relevantnih u uporabi u životu nekog društva. U tom slučaju naknadna analiza može utvrditi neki »posljedični« koncept.

Ne ulazeći u izvještavanje o pojmovima niti podrobnije u analizu moguće slike našega stoljeća, navest ćemo primjera radi, prvi dojam što ga čitatelj dobiva i to tako što ćemo grupirati dio pojmova u srodne skupine i tako učiniti transparentnim vjerojatno neka obilježja 20. stoljeća koja iz toga slijede. Nije nam namjera temeljito analizirati autorsku (izbornici) moguću sliku našega stoljeća, nego samo pokazati da su u eventualno tako izvedenoj slici sadržana tehničko–znanstvena postignuća koja služe čovjekovom boljitku i socijalna postignuća u okvirima napretka modernoga društva i općenito ljudskog društva, ali i tehničko–znanstvena postignuća i procesi kojima se čovjek – društva i civilizacija općenito –

koristio u ovom stoljeću u međusobnim sukobima. Pored progresivnih promjena nazočna je i slika regresivnog ponašanja i djelovanja.

U prvu skupinu možemo uvrstiti pojmove kao što su: aparthejd, deportacija, holocaust, koncentracioni logor, genocid, svjetski rat, čišćenje, terorizam, manipulacija, mafija itd.

U tehničkom pogledu u podskupinu se mogu uvrstiti: molotovljev koktel, atomska bomba, tenk, podmornica, zračni rat itd. Na razini pojedinca, i ne samo pojedinca nego i masovno, susrećemo negativna obilježja. Primjerice, montirani procesi, doping, droga, AIDS, stres.

U drugu podskupinu mogu se uvrstiti pojmovi koji opisuju stanje kao posljedicu socijalnog ponašanja i tehničkih naprava i ideologije: hladni rat, željezna zavjesa, boljševizam, fašizam, fundamentalizam, oktobarska revolucija, perestrojka, vođa, crni petak, itd.

U drugu skupinu mogu se uvrstiti pojmovi kao: demokracija, globalizacija, emancipacija, mirovni pokret, samoostvarenje, socijalno–tržišna privreda, perestrojka, slobodno vrijeme, turizam itd.

U tehničkom pogledu neki pojmovi pokazuju napredak i povećanje komunikacija: autoput, neboder, tekuća traka, kompjutor, TV, film, avion, radio, radar, Sputnik, spuštanje na Mjesec, informacija, masovni mediji, antibiotik, vitamin, gen itd. U znanstvenom pogledu ovdje svakako pripadaju teorija relativiteta, veliki prasak.

S ekološkog stajališta uzevši, u ovom leksikonu dvadeseto stoljeće obilježavaju pojmovi: energetska kriza, klimatska katastrofa, zaštita okoliša.

Naravno, teško je klasificirati i tako na jednostavan način prikazati opisane pojmove, jer svaka takva klasifikacija podliježe nekom autorskom viđenju našega stoljeća koja ne bi trebala biti osnova za moguće prigovore, a to nije niti namjera ovog prikaza.

Ipak, prebirući navedene pojmove može se zapaziti da nema nekih pojmova, za koje bismo mogli očekivati da budu izvršeni u ovaj svakako koristan mali leksikon. Primjerice, solidarnost, ljubav, suživot, berlinski zid. Kako to da su ovi pojmovi izostavljeni. Možda je to isključivo rezultat izbornika, jer ne vjerujemo da ove riječi ne bi pripadale značajnim riječima i u Njemačkoj. To više, što su barem u drugoj polovici 20. stoljeća, nazočne u nekim institucionalnim procesima i javnom diskursu. No, možda su solidarnost, suživot i ljubav riječi koje ne obilježavaju 20. stoljeće. Ili, njihova upotreba, osobito u međunarodnim odnosima, više izražava civilizacijski cinizam, pa i sami pojmovi obilježavaju »usputno značenje« modernog svijeta.

Jednako tako, pored pojma »oktobarska revolucija«, u novijoj svjetskoj povijesti svakako je važan pojam »perestrojka«. Njihovo značenje daleko prelazi teritorijalne granice socijalnih procesa što ih označavaju. Tako je za svijet i za Njemačku sigurno važan pojam »berlinski zid«, jer se ne radi o zidu kao zidu nego o simbolici njemačkog ujedinjenja i simbolici pada realnog socijalizma, prije svega onog unutar »željezne zavjese«. Ovako nam se čini da navedeni pojmovi kao što su fašizam, *holocaust*, *führer*, itd., u njemačkoj povijesti zasjenjuju neke novije procese obrađene, primjerice pojmom »ponovno ujedinjenje«.

100 riječi stoljeća – stotinu autorskih priloga – među kojima su neki autori poznati našim čitateljima (primjerice, Erhard Eppler, Dorothee Sölle, Ulrich Beck, Jürgen Moltmann i drugi) informativna je reprezentacija 20. stoljeća pisana za veoma širok krug čitatelja, napisana stručnim jezikom. U njoj je, gdje god se to autorima učinilo prikladnim, uz neki pojam obrađen i primjereni sadržaj iz njemačkog društva.

Ivan Cifrić

Thomas Gehring, Sebastian Oberthür (Hrsg)

INTERNATIONALE UMWELTREGIME

Umweltschutz durch Verhandlungen und Verträge

Leske + Budrich, Opladen 1997, 238 str.

Zbornik Međunarodni ekološki režimi. Zaštita okoliša kroz pregovore i ugovore nastao je velikim zalaganjem dvanaestorice autora što se bave međunarodnom ekološkom problematikom – petorice iz međunarodnog prava i sedmorice politologa, da raspravu na koloquiumu u travnju 1996. godine u Berlinu objave kao autorske priloge. Nije riječ o zajedničkom projektu nego o zajedničkom interesu koji polazi od činjenice da se rješenja sve većeg broja ekoloških pitanja moraju međunarodno koordinirati kako bi ta rješenja bila što učinkovitija. Svaki od autora na svoj način bavi se međunarodnim aspektima, pa je zajednička tema njihove rasprave bilo pitanje međunarodne suradnje i međunarodnih ugovora (**konvencija**) povezanih s političkim struktura odlučivanja, što se u institucionalnom smislu nazivaju **međunarodni ekološki režimi**. U zborniku se analizira jedanaest najznačajnijih međunarodnih ekoloških režima zaštite: ozonskog omotača, od prekograničnog zagađenja zraka, od opasnog otpada, zagađenja mora (tankersko zagađenje mora, obeštećenje lučkih gradova i pojedinaca od posljedica tankerskog zagađenja, otpad u moru, zaštita sjevernog mora), Rajne, vrsta, biološke raznolikosti i zaštite svjetske klime.

Dakle, što su to međunarodni ekološki režimi? Ekološka problematika poprimila je posljednjih nekoliko desetljeća tolike razmjere da se njome bave gotovo sve države, brojne nevladine organizacije (NGO) kao i međunarodne organizacije. Zabrinutost za stanje okoliša i perspektive razvoja u svijetu je porasla s globalizacijom ekoloških problema, a time i značaj međunarodnih razgovora i dogovaranja.